

AI FI 52/2021
22.11.2021

AMNESTY INTERNATIONAL SUOMEN OSASTO
Hietaniemenkatu 7 A
00100 Helsinki
P: 09 5860 440
E: amnesty@amnesty.fi
F: 09 5860 4460
W: www.amnesty.fi

Amnestyn lausunto seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta koskevasta luonnoksesta hallituksen esitykseksi

Amnesty International on maailman suurin ihmisoikeusjärjestö, jonka toiminta perustuu yksittäisten ihmisten tuelle. Tukijoita on yli 10 miljoonaa, 150 maassa eri puolilla maailmaa. Amnesty on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton. Amnesty työskentelee kansainvälisesti ja Suomessa muun muassa naiseen kohdistuvaa väkivaltaa vastaan.

Amnestyn Suomen osaston yhtenä kotimaan ihmisoikeustyön painopisteenä on ollut vuodesta 2008 seksuaalirikoslainsäädännön ihmisoikeusperustaisuuden vahvistaminen.¹ Tavoitteemme on seksuaaliväkivallan tehokas torjuminen niin vaikuttamistyöllä, kampanjoinnilla kuin ihmisoikeuskasvatuksen keinoin.

Amnesty International Suomen osasto kiittää mahdollisuudesta ottaa kantaa ja lausuu kunnioittavasti seuraavaa:

Yleistä

Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus on yksi pääministeri Marinin hallituksen keskeisistä lainsäädäntöhankkeista. Myös muissa Euroopan maissa on viime vuosina käynnistetty lainsäädännön uudistushankkeita, joiden tavoitteena on suostumusperustaiseen raiskauksen määritelmään siirtyminen.² Tämä heijastaa sekä syventynyttä ihmisoikeusymmärrystä seksuaaliväkivaltaan liittyen että on seurausta niistä velvoitteista, joita kansainväliset ihmisoikeussopimukset sopimusten osapuolille asettavat.

¹ Amnestyn Suomen osasto on vaatinut suostumusperustaiseen raiskauksen määritelmään siirtymistä vuodesta 2008 saakka. Aiheeseen liittyen Amnesty on julkaissut useita tutkimusraportteja. Varhaisimmat Case Closed — Rape and Human Rights in the Nordic Countries (2008 ja 2010), Asenne esiin (2010) sisälsivät suosituksia lainsäädäntömuutoksiksi, joista moni on toteutunut. Viimeisimmän, Oikeuksien arpapeli — naiseen kohdistuvat raiskausrikokset ja uhrin oikeuksien toteutuminen Suomessa (2019) tutkimuksen aineisto osoitti, että raiskauksen määritelmä on puutteellinen. Tutkija Otava Piha analysoi tutkimusta varten yli 300 viranomaisen ratkaisua. Käräjäoikeuden tuomioista sekä syyttäjän ja poliisin päätöksistä nousi esiin monenlaisia tapauksia, joissa uhri ei ollut antanut suostumustaan seksiin, mutta nykyinen raiskauksen tunnusmerkistö ei kuitenkaan täytynyt. Tutkimukseen myös haastateltiin raiskauksesta selviytyneitä naisia, jotka kertoivat rikosprosessista ja kohtaamisista muun muassa poliisien, syyttäjien ja puolustusasianajajien kanssa. Linkki tutkimukseen: https://www.amnesty.fi/uploads/2021/03/oikeuksien-arpapeli_final.pdf

² Tanskassa uudistettu laki astui voimaan vuoden 2021 alusta. Myös mm. Norjan hallitus esitteli 13.10.2021 poliittisen agendansa, jossa yhtenä tavoitteena on tutkia vaihtoehtoja suostumusperustaiseen raiskauksen määritelmään siirtymisessä.

Nyt lausunnolla olevan esitysluonnoksen pohja on työstetty oikeusministeriön koordinoimassa työryhmässä. Amnesty oli edustettuna työryhmässä ja jätti mietintöön eriävän mielipiteen.³ Lausuntopalautteessa toistuivat useat Amnestyyn eriävässä mielipiteessä esille nostamat seikat. Palautteen pohjalta työryhmämietinnön sisältämää ehdotusta on muokattu oikeusministeriössä virkатыönä.

Amnesty katsoo, että ehdotettu kokonaisuudistus on selkiytynyt aiemmasta, oikeusministeriön työryhmämietinnön sisältämästä esityksestä.⁴ Lainsäädännön selkeyttäminen oli yksi kokonaisuudistuksen tavoitteista. Lausunnossamme esitämme, että ehdotusta entisestään selkiytetään. Ehdotuksemme kirkastaisivat myös esityksen ihmisoikeusperustaisuutta.

Vapaaehtoisuuden määritelmästä

Amnesty peräänkuulutti työryhmämietintöä koskevassa eriävässä mielipiteessään vapaaehtoisuuden tarkempaa määrittelyä tai itsemääräämisoikeuden osatekijöiden erittelyä. Nyt lausuttavana olevassa esitysluonnoksessa vapaaehtoisuus määritellään seuraavasti: henkilö on ”osallistunut omasta valinnastaan, joka hänellä on ollut riittävä kyky ja vapaus tehdä” (s. 71, 130). Silloin, kun henkilö on ilmaissut osallistuvansa seksuaaliseen kanssakäymiseen, ”olisi huomiota syytä kiinnittää siihen, onko sukupuoliyhteyden kohteena olevalla henkilöllä ollut olosuhteet huomioon ottaen kohtuullinen mahdollisuus jättää siihen osallistumatta” (s. 131).

Amnestyyn näkemyksen mukaan sekä ehdotukseen sisältyvä vapaaehtoisuuden määritelmä, että vapaaehtoisuuden arviointia koskeva ohje toteuttavat ihmisoikeussopimusten määrittämiä muotoiluja.

Ihmisoikeussopimukset painottavat kontekstisidonnaista tarkastelua, ja tätä on tuotu hyvin esiin (s. 132–134). Ehdotus laajentaa arviointia tapahtumiin ja olosuhteisiin, jotka edeltävät suostumusta. Tämä on olennaista, jotta ymmärrys seksuaaliväkivallan uhreja kohtaan syvenee. Toivottavaa on, että arvioinnissa huomioidaan myös vallitsevien seksuaalinormien ja sukupuolivaltajärjestelmän vaikutus. Naisiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyvien, naisten ja tyttöjen oikeuksiin vaikuttavien tekijöiden laaja-alaisen ymmärryksen syvenemisen myötä myös uhrien oikeuksien toteutuminen tehostuu rikosprosessissa.

Ehdotetun 1 § ja 3 § 2 momenteissa on kuitenkin kolmekohtainen listaus, jossa määritellään tilanteet, joissa henkilön osallistumista ei ole pidettävä vapaaehtoisena. Amnesty tulkitsee ehdotetun sanamuodon ja perustelujen useiden kohtien (esim. s. 71, 73 ja 130) perusteella, että 2 momentin sisältämä lista on tyhjentävä, vaikka 3 kohdan listaus onkin avoin. Tältä osin ehdotettu sääntely poikkeaa työryhmän tekemästä ehdotuksesta, jossa vapaaehtoisuuden puuttumista oli mahdollista arvioida myös suoraan 1 momentin nojalla, huomioiden esimerkiksi teon olosuhteet, tekijän toiminta ja uhrin haavoittuvuus. Nyt ehdotettu sääntelyratkaisu johtaisi siihen, että vapaaehtoisuuden puuttuminen pitäisi aina ’pukea’ 2 momentin mukaiseksi tilanteeksi silloinkin, kun olisi luontevampaa arvioida vapaaehtoisuuden puuttumista suoraan. Ehdotettu muutos heikentää vapaaehtoisen osallistumisen käsitteen tehoa ja siten uudistus ei vahvista seksuaalisen autonomian suojaa riittävästi.

Rangaistussäännöksissä ei ole perusteltua tehdä tyhjentävää listausta vapaaehtoisuuden ilmaisemisesta tai sen puuttumisesta, kuten perusteluissakin todetaan (s. 191). Amnestyyn näkemyksen mukaan 3 kohdan listauksen avoimuus ei ole riittävä tapa huomioida vapaaehtoisuuden kontekstisidonnaisuutta, sillä 3 kohta ohjaa arvioimaan, puuttuuko uhrin tahdonmuodostus- ja -ilmaisumahdollisuus kokonaan, eikä vapaaehtoisuuden puuttumista. Säännöksen kirjoitustavan takia soveltamiskäytännössä ei siis päästäisi arvioimaan tapauksia perusteluissa olevien vapaaehtoisuutta määrittelevien ansiokkaiden lausumien kautta.

Amnestyyn näkemyksen mukaan lakitekstiin ja perusteluihin tulisi palauttaa mahdollisuus myös vapaaehtoisuuden puuttumisen arviointiin suoraan, osapuolet ja olosuhteet laajasti huomioiden.

³ Eriävä mielipiteemme: <https://www.amnesty.fi/amnestyyn-eriava-mielipide-tyoryhman-ehdotukseen-seksuaalirikoslainsaadannon-uudistamisesta/>

⁴ OMtyöryhmämietintö: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162356/OM_2020_9_ML.pdf

Arvioinnissa on otettava huomioon myös tilanteet, joissa seksuaalisen kanssakäymisen toteuttamistapa poikkeaa sovitusta — myös tilanteissa, joissa suostumusta tiettyyn toteuttamistapaan ei esimerkiksi ole suusanallisesti tehty.⁵ Tämä on myös ihmisoikeusnäkökulmasta perusteltua.

Valta-aseman väärinkäyttö, seksuaalinen hyväksikäyttö ja seksuaalinen kajoaminen

Amnesty ja lukuisat muut lausunnonantajat kiinnittivät huomiota työryhmämietinnön ehdotuksessa siihen, että valta-aseman väärinkäytön tulisi olla raiskauksen ja seksuaalisen kajoamisen tekotapa. Nyt lausuttavana olevassa ehdotuksessa valta-aseman väärinkäyttö onkin lisätty raiskauksen ja seksuaalisen kajoamisen tekotavaksi tietyissä tilanteissa. Tämä on ihmisoikeusnäkökulmasta tärkeä muutos, joka syventää ehdotuksen ihmisoikeusperustaisuutta. Amnesty on kuitenkin pettynyt siihen, että muutos jää puolittiehen, ja seksuaalisen autonomian suoja jää vajaaksi jäljempänä ilmenevin tavoin. Raiskauksen tai seksuaalisen kajoamisen ja seksuaalisen hyväksikäytön ehdotettu, päällekkäinen muotoilu ei ole linjassa niiden ihmisoikeussopimusten kanssa, joihin Suomi on sitoutunut.⁶

Lainsäädäntöön on ehdotettu sisällytettävän kolme pykälää, joissa arvioidaan tekijän valta-asemaa: 1 § raiskaus, 3 § seksuaalinen kajoaminen ja 5 § seksuaalinen hyväksikäyttö. Ehdotuksen lähtökohtana on, että teot, joihin toinen ei osallistu vapaaehtoisesti, ovat rangaistavia raiskauksina tai seksuaalisina kajoamisina. Kuitenkin vapaaehtoisuuden katsottaisiin puuttuvan vain, kun uhrin tahdonmuodostus- tai -ilmaisumahdollisuus puuttuu ”erityisen valta-aseman vakavan väärinkäytön” takia. Amnesty katsoo, että valtasuhteelta ei ole perusteltua edellyttää erityisyyttä, vaan ratkaisevaa tulisi olla vallan väärinkäytön haavoittavuus ja vakavuus ja sitä kautta seksuaaliseen autonomiaan kohdistuva loukkaus. Perusteluissa listatut valtasuhteet ovat moninaisia ja arkipäiväisiä, eivät ’erityisiä’. Vaarana on, että lain sanamuoto asettaa soveltamiskynnyksen liian korkealle etenkin, kun valta-aseman ’erityisyyden’ lisäksi edellytetään ’vakavaa’ väärinkäyttöä sekä tahdonmuodostus- tai -ilmaisumahdollisuuden puuttumista.

Kun tilanteet, joissa vapaaehtoisuus puuttuu, on listattu 1 §:ssä ja 3 §:ssä tyhjentävästi, seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan säännöksen on ajateltu koskevan tekoja, joihin säännöksessä lueteltuun ryhmään kuuluva, haavoittuvassa asemassa oleva henkilö osallistuu ’vapaaehtoisesti’. Amnesty painottaa, että 5 §:ssä luetelluissa tilanteissa ei ole kyse vapaaehtoisesta osallistumisesta.

Kansainväliset ihmisoikeusnormit määrittelevät vapaaehtoisesta seksuaalisen kanssakäymisen esimerkiksi siten, että henkilö osallistuu seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaasta tahdostaan ilman minkäänlaista pakkoa tai että henkilö vapaasti valitsee osallistua toimintaan. Tämän määrittelyn valossa on ilmeistä, että jos seksuaalinen kanssakäyminen on seurausta valta-aseman hyväksikäytöstä, ei haavoittuvassa tai alisteisessa asemassa oleva ole osallistunut seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaasti tahtoen tai osallistumisen vapaasti valiten. Valta-aseman väärinkäyttäminen haittaa toisen henkilön tahdonmuodostusta siinä määrin, että se loukkaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Amnesty muistuttaa myös, että Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan vastaisen yleissopimuksen (Istanbulin sopimus) 46 artiklan mukaan valta-aseman väärinkäytön tulee olla raskauttava tekijä rikosta arvioidessa, sillä valta-asemassa oleva tekijä käyttää hyväkseen toisen osapuolen luottamusta. Luottamuksen rikkomisen on omiaan tekemään väkivallan teosta jopa vahingollisemman kuin muilla tavoin toteutettu väkivalta.⁷

Sekä CEDAW-komitea että Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvova GREVIO-asiantuntijaryhmä ovat huomauttaneet Suomelle, ettei erilaisten raiskausten uhrien välille tule luoda hierarkiaa, kuten

⁵ Esityksen sivuilla 133-134 on käsitelty suostumusta koskien yhdyntään toteuttamistapaan ja siitä poikkeamiseen.

⁶ Istanbulin sopimuksen ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen lisäksi on tässä yhteydessä hyvä huomioida muun muassa Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (YK:n vammaissopimus) ja lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimus (Lanzaroten sopimus).

⁷ Myös korkein oikeus on katsonut, että perhe- ja lähisuhdeväkivaltarikoksissa uhrin ja tekijän ollessa epätasavertaisessa asemassa teko on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa, mikä puolittaa rangaistuksen ankaroittamista (KKO:2002:2, KKO:2012:9 kohdat 6-7, KKO:2018:22 kohta 16, KKO:2020:20). Korkein oikeus on viitannut myös osapuolten luottamuksellisen suhteen merkitykseen teon vahingollisuutta lisäävänä seikkana (KKO:2012:9 kohta 7).

seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva säännös nyt tekee.⁸ Mahdollisuus valta-aseman hyväksikäyttöön tarkoittaa, ettei tekijällä ole tarvetta turvautua väkivaltaan tai uhkukseen tai uhrin muunlaisen tahdonmuodostus- tai -ilmaisumahdollisuuden puuttumisen hyväksikäyttämiseen. Siksi tällaisen hierarkian luominen eri tekotapojen välille ei ole perusteltua.

Ehdotettu sääntely, jonka taustaoletuksena on valtapositioltaan heikommassa tai haavoittuvassa asemassa olevan vapaaehtoinen osallistuminen valta-aseman väärinkäytöstä huolimatta, hämärtää edelleen uudistuksen kivijalkaa, vapaaehtoisen osallistumisen käsitettä. Vaarana on, että soveltamiskäytäntö muodostuu sekavaksi ja epäyhtenäiseksi niiltä osin, kuin kyse on raiskauksen, seksuaalisen kajoamisen ja seksuaalisen hyväksikäytön soveltamisalasta.

Edellä mainituista syistä Amnestyn kanta on, että esityksessä seksuaaliseksi hyväksikäyttöksi luokitellut tilanteet tulisi tuomita raiskauksina tai seksuaalisina kajoamisina. Ehdotetussa 5 §:ssä kuvatut teot on sisällytettävä sukupuoliyhteyden osalta raiskauksen tunnusmerkistöön ja muiden seksuaalisten tekojen osalta seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistöön.

Lapsiin kohdistuviin rikoksiin liittyvät huomiot

Amnesty kiittää siitä, että lapsiin kohdistuvien rikosten kohdalla Amnestyn eriävässä mielipiteessä esitetyt näkemykset on huomioitu.

Amnesty esittää lisähuomiona, että perusteluissa olisi tuotava selkeästi esiin se, että myös aikuisiin kohdistuvien rikosten tunnusmerkistöt voisivat tietyissä tilanteissa tulla sovellettaviksi alle 16-vuotiaisiin kohdistuvien tekojen kohdalla, muutenkin kuin vain seksuaalisen ahdistelun osalta. Esimerkiksi lapsenraiskauksen (12 §) sijaan voitaisiin joutua soveltamaan raiskausta (1 §) koskevaa sääntelyä, jos tekijän tahallisuus ei lapsen iän osalta täyty. Tällaisissa tilanteissa väkivallan käyttö, lapsen unitila tai muunlainen vapaaehtoisuuden puuttuminen voi kuitenkin olla mahdollista todistaa. On tärkeää, etteivät tällaiset tapaukset jää rankaisematta vain sen vuoksi, että perusteluista jää mielikuva, että 1-5 §:ssä säädettyä ei milloinkaan sovellettaisi alle 16-vuotiaiden kohdalla, vaan näiden sijaan sovellettaisiin 12-16 §:ssä säädettyä.

Muita huomioita

Amnestyn vuodesta 2004 koordinoima Joku raja! -työvaliokunta on kansalaisyhteiskunnan toimijoista koostuva verkosto. Mukana on järjestöjä, hankkeita, tahoja, tutkijoita ja aktivisteja. Työvaliokunnan toimijat ovat profiililtaan erilaisia, mutta samaa mieltä yhdestä asiasta: naisiin kohdistuva väkivalta on ihmisoikeusloukkaus, jonka torjuminen on valtion vastuulla. Työvaliokunnan tavoite on edistää yhdessä toimia, joilla naisiin kohdistuvan väkivallan vastainen politiikka tehostuu. Tämän tavoitteen edistämiseksi kutsumme kokouksiin myös viranomaisia ja poliitikkoja tarpeen niin vaatiessa.

Esitettyyn hallituksen esityksen luonnokseen pyydetään lausuntoja vain rajalliselta määrältä tahoja.

Amnesty tuo siksi esille lausunnossaan ehdotusta koskevia suosituksia ja vaatimuksia, joita

⁸ Vuonna 2019 Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvova GREVIO-asiantuntijaryhmä totesi, että kyky suostua seksuaaliseen kanssakäymiseen riippuu useasta seikasta, mukaan lukien riippuvuudesta ja osapuolten välisestä suhteesta. GREVIO totesi, että nykyinen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva pykälä johtaa siihen, että valta-asemaa väärinkäyttäen toteutetut raiskaukset on kriminalisoitu lievempänä rikoksena kuin raiskauksena rangaistavat teot. Vuonna 2016 CEDAW-komitea totesi, ettei Suomi ollut tehnyt konkreettisia toimia varmistaakseen seksuaalisen autonomian suojan tapauksissa, joissa ilman uhrin suostumusta tapahtuvat teot toteutetaan valta-asemaa hyväksikäyttäen, esimerkiksi silloin, kun raiskaus kohdistuu laitoksessa asuvaan naiseen. Suomi ei myöskään ollut toteuttanut suositusta tällaisista teoista langetettavan rangaistuksen yhtenäistämiseksi raiskauksesta langetettavien rangaistusten kanssa. Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), Baseline Evaluation Report on Finland, GREVIO/Inf(2019)9, kohta 166. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d>; Letter from Xiaoqiao Zou, Rapporteur on Follow-up on Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, to the Permanent Representative of Finland to the United Nations Office at Geneva, 10 August 2016, YH/follow-up/Finland/64, s. 2–3. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/FIN/INT_CEDAW_FUL_FIN_24829_E.pdf

työvaliokunnan kokouksessa esitettiin 15.11.2021. Kokoukseen osallistui edustajia liki viidestätoista järjestöstä, tutkijoita ja viranhaltijoita.

Amnesty kannattaa seuraavia, kokouksessa esitettyjä kantoja:

Hallituksen esitysluonnoksessa uhrin haavoittuvuuden ymmärrys ja siihen liittyvät velvoitteet jäävät ihmisoikeusnäkökulmasta⁹ riittämättömäksi. Istanbulin sopimus sisältää velvoitteita uhrin haavoittuvuuden huomioon ottamiseksi (artiklat 12.3 ja 18.3). Sopimuksessa haavoittuva asema määrittyy seuraavien tekijöiden seurausten arvioinnin kautta: ikä, raskaus, vammaisuus tai sairaus, syrjäseudulla asuminen, päihdeongelma, seksityö, kansallisten tai etnisten vähemmistöjen ryhmään kuuluminen, maahanmuuttajuus (mukaan lukien mm. paperittomat, turvapaikanhakijat ja siirtolaiset), sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluminen, HIV-positiivisuus ja asunnottomuus. Haavoittuvuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös risteävät, olosuhteisiin liittyvät, moniperustaista syrjintää tai sen riskiä synnyttävät tekijät.

Tutkimusten perusteella rikosprosessissa haavoittuvuutta ei riittävästi tunnisteta. Oikeusministeriön tilaamassa ja rahoittamassa tutkimuksessa *Raiskausrikosten eteneminen rikosprosessissa (2020)*¹⁰ tutkittiin uhrin haavoittuvuutta ja sen tunnistamista niin poliisin tekemien ei-rikosta -päätösten, syyttämättäjättämispäätösten kuin hylättyjen syytteiden yhteydessä. Poliisin tekemistä päätöksistä oli mahdollista löytää 41,5 prosentissa tapauksista useampi kuin yksi haavoittuvuustekijä.

Tutkimuksessa ei-rikosta -päätöksissä haavoittuvuus liittyi esimerkiksi uhrin nuoreen ikään, uhrin ja tekijän väliseen ikäeroon, uhrin kehitysvammaan tai riippuvuussuhteeseen. Aineiston perusteella poliisi oli harvoin tunnistanut haavoittuvuutta ilmentäviä tekijöitä tai antanut niille rikosoikeudellisesti merkitystä.¹¹

Käräjäoikeusaineistossa tuli usein esille haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä, jotka perustuivat niin syytteeseen kuin uhrin kertomukseen. Haavoittuvaa asemaa kuvaavat luvut ovat pitkälti samanlaisia kuin poliisin ja syyttäjien syyttämättäjättämispäätöksissä.

Muuan muassa edellisistä syistä haavoittuvuuden tunnistamisen ja tunnistamisesta johtuvien toimintavelvoitteiden tulisi olla korostuneesti esillä uudistusehdotuksessa. Uudistuksen perustelut tullaan lukemaan laajalti: on tärkeää avata haavoittuvuutta aiheuttavia yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia syitä sekä julkisen vallan toimintavelvoitteita, ihmisoikeusymmärrystä syventäen.

Uhrin haavoittuvuuden paremman tunnistamisen tulee johtaa myös muutoksiin itse lakiehdotuksessa. Vammaisjärjestöt ovat vuosia vaatineet seksuaalisen hyväksikäytön pykälän (5§) kumoamista ja siihen

⁹ Kokouksessa nostettiin myös Euroopan parlamentin ja neuvoston uhridirektiivin (2012/29/EU) velvoitteet uhrin oikeuksista ja henkilökohtaisesta arvioinnista, jotka tulisi ottaa huomioon myös lausuttavassa ehdotuksessa. Lukuisat lakiuudistukset uhridirektiivin toimeenpanoon liittyen astuivat voimaan 2016, ja niillä parannetaan muun muassa uhrin sensitiivistä kohtaamista rikosprosessissa, suojelutarpeen arviointia, oikeuksista tiedottamista ja vahvistetaan tukipalvelutarjontaa. Lisäksi Oikeusministeriö on julkaissut 2018 tutkimuksen *Uhrin rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrin tarpeiden huomioon ottamiseksi*. Direktiivi kuitenkin velvoittaa huomioimaan uhrin haavoittuvuuden myös lainsäädäntöä kehitettäessä: mikäli lainsäädännössä haavoittuvuutta ei oteta huomioon (itse säädösehdotuksissa ja niiden perusteluissa) ei lainsäädäntö tue uhrin haavoittuvuuden tunnistamista esimerkiksi esitutkinnassa.

¹⁰ Alaattinoglu, Kainulainen & Niemi: *Raiskausrikosten eteneminen rikosprosessissa* (Turun yliopisto, 2020). Ks myös Honkatukia: *Uhrin rikosprosessissa. Haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu*. OPL:n tutkimuksia 252/2011 (<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/152425>). Honkatukian tutkimus kertoi, että tyytymättömmimpiä rikosprosessiin olivat seksuaalirikosten uhrin. Eniten tyytymättömyyttä aiheuttivat mm. epäasiallinen kohtelu / epäasiallisen käytöksen salliminen ja asenteet. Asenteissa merkillepantavaa oli uhrin haavoittuvuuden sivuuttaminen. Alaattinoglu, Kainulainen ja Niemen tutkimus

¹¹ Melkein joka kolmannessa päätöksessä oli kyse nuoresta uhrista, mikä tarkoittaa alaikäistä (29,2 %). Muutamissa tapauksissa esiintyi iäkäs uhri. Uhri oli vammaisen noin kuudessa prosentissa tapauksista. Noin viidessä prosentissa päätöksistä uhrin ja tekijän välillä vallitsi riippuvuussuhde, minkä voi katsoa asettavan uhrin haavoittuvaan tilaan tai asemaan. Uhrin maahanmuuttajatausta ilmeni noin kuudessa prosentissa päätöksistä. Päätöksistä löytyy myös muunlaisia haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä. Uhri asui esimerkiksi laitoksessa tai nuorisokodissa, mutta kyse ei välttämättä ollut riippuvuussuhteesta tapahtuneesta teosta, koska epäilty ei ollut hoidosta vastaava henkilö.

sisältyvien teonkuvausten sisällyttämistä raiskauksen tunnusmerkistöön.¹² Vammaisjärjestöjen näkökulmasta ehdotettu 5§ on vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen (YK:n vammaissopimus) vastainen. YK:n vammaissopimus (art. 4.3) edellyttää, että kaikessa poliittisessa päätöksenteossa ja lainsäädännön valmistelussa, joka koskee vammaisia ihmisiä, pitää vammaisia ihmisiä ja vammaisjärjestöjä osallistaa ja tiiviisti neuvotella heidän kanssaan. Lisäksi vammaisjärjestöjen jättäminen sekä oikeusministeriön työryhmän että lausuntopyyntöön ulkopuolelle on selkeässä ristiriidassa YK:n vammaissopimuksen kanssa.

Amnestyn Joku raja! -työvaliokunnan kokouksessa ehdotettiin myös, että 1§ 2 momentin 2 kohdan listaan on lisättävä lamaantumisreaktio. Rikosprosessissa lamaantuminen, joka on tyypillinen, ei-tahdonalainen reaktio uhkaavassa tilanteessa, jää usein tunnistamatta. Lamaantuminen, eli ns. kataleptinen jäätymisreaktio tai tooninen immobilisaatio, on kehon stressireaktio järkyttävään tilanteeseen, jota ihminen ei ole voinut ennakoida. Sen taustalla on biologinen suojausmekanismi, jonka käynnistymiseen ei tietoisesti juurikaan voi vaikuttaa. Lamaantumisen seurauksena sekä verbaalinen että fyysinen vastustaminen on mahdotonta. Lamaantumisen lisääminen pykälätekstiin selkiyttäisi niiden tilanteiden tulkintaa, joissa uhri on kokenut jäätyneensä, eikä siksi ole kyennyt ilmaisemaan kieltäytymistään. Tällöin tilanteen yllättävyyden tai erityisen pelottavien olosuhteiden näyttäminen toteen ei olisi erikseen tarpeen. Lamaantuminen on tutkimusten mukaan yksi tyypillisimpiä kehollisia reaktioita traumaattisissa seksuaaliväkivaltatilanteissa.¹³

Kunnioitavasti

Niina Laajapuro
Ihmisoikeustyön johtaja

Lisätietoja antaa: Pia Puu Oksanen, 040 8331140, pia.oksanen@amnesty.fi

¹² Ks. Invalidiliiton julkaisu aiheesta 31.8.2020: <https://www.invalidiliitto.fi/lausunnot/seksuaalirikoksen-nakyvaksi-kriteeriksi-nousemassa-vapaaehtoisuuden-puute>

¹³ Möller, 4., Söndergaard H., Helström L. (2017). Tonic immobility during sexual assault - a common reaction predicting posttraumatic stress disorder and severe depression, Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica, online issue. Ks <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28589545/>